

Nog klein jakkalsies

My vorige rubriek het ek afgesluit met “Dis die klein jakkalsies wat soms ’n groot verskil kan maak!”. In hierdie rubriek bespreek ek kortliks drie ander klein jakkalsies wat ek onlangs in die pers teëgekom het (in die pers sien ek dikwels somer groot jakkalse ook, maar dit eers daar gelaat). Is dit dalk ’n aanduiding van ’n toenemende onvermoë by Afrikaansskrywendes om presies te onderskei?

1. Die eerste een handel oor ’n eenvoudige, maar hier wesenlik belangrike, koppelteken in ’n samestelling. Reël 12.7 in die *Afrikaanse woordelys en spelreëls* (2017) lui dat as die betekenisverhouding tussen die dele van ’n samestelling weergegee kan word met *en, of, per, tot, tussen* of *van ... tot*, ’n koppelteken tussen die dele geplaas word. Bekende voorbeelde van so ’n *en*-betekenisverhouding is *skriba-kassier* en *Khoi-San*, want eersgenoemde beteken die betrokke persoon is skriba **en** kassier, en laasgenoemde dui daarop dat die bevolkingsgroepering die Khoi **en** die San insluit. Nog ’n algemene geval is *sê-vra*, wat die WAT definieer as “tegelykertyd *sê* en *vra*, of op ’n *vraende* manier *sê*”.

Prof. Gerhard van Huyssteen, voorsitter van die Taalkommissie en gerekende Afrikaanse morfoloog, *sê* dié soort samestellings word “neweskikkende samestellings” genoem. Die twee lede word dus naas mekaar gelykgestel, op dieselfde vlak gestel.

In ’n onregstreekse verwysing na juis die Khoi-San word toe in ’n koerantartikel geskryf van “die **jagterversamelaars** van Afrika” – koppeltekenloos. Dit gee ’n heeltemal ander betekenis aan die samestelling (en in dié bepaalde geval ’n betekenis wat deur moedswilliges misbruik kan word). Vergelyk dit met byvoorbeeld *seëlversamelaar*, wat iemand is wat seëls versamel. *Jagterversamelaars* kan (moet?) dus vertolk word as iemand wat jagters versamel, wat klink soos ’n gruverhaal uit ’n koloniale tydperk of ’n ander vorm van koppesnellery! (Sulke samestellings, *sê* prof. Van Huyssteen, word “onderskikkende samestellings” genoem, wat verreweg die grootste kategorie by samestellings is. By hulle het die eerste lid gewoonlik ’n bepalende funksie by die tweede lid, wat die kern genoem word.)

Hier moes klaarblyklik ’n koppelteken ingevoeg gewees het: *jagter-versamelaars*, want die mense was, sosiologies gesproke, immers sowel jagters as versamelaars. Die klein koppelteken maak dus ’n groot betekenisverskil.

Die volgende twee gevalle – nogal deur iemand wat in die koerantartikel as ’n vryskutskrywer geïdentifiseer word – behels woordpare wat skynbaar maklik verwar word, al het hulle volkome verskillende betekenisse.

2. Die tweede klein jakkalsie behels die werkwoorde *aanvoer* en *aanvoor*. In die WAT word vyf betekenisonderskeidings vir *aanvoer* gegee, maar die een wat hier ter sake is, is: “(figuurlik) Ter stawing bybring; aanhaal: *Bewyse, redes, omstandighede, argumente, ens. aanvoer.*” As ’n mens dus byvoorbeeld *redes aanvoer*, dan verstrekk of gee of opper jy die *redes*, en as jy *bewyse aanvoer*, *sê* maar in ’n hof, dan lê jy die *bewyse* aan die hof voor of verstrekk of verskaf jy dit.

Daarenteen gee die WAT twee betekenisonderskeidings vir *aanvoor*, en die tersaaklike een hier is “’n Begin maak met iets: *’n Werkie aanvoor. ’n Brief mooi aanvoor en afsluit.*” Die sesde uitgawe van die HAT definieer dit as “(met iets) begin: *’n taak/plan aanvoor; ’n nuwe denkrigting aanvoor*”.

In die sin “Die motief is aangevoer dat die ontdekkings kon lei tot nuwe speserygebiede binne die Spaanse invloedseer” is die bedoeling duidelik nie dat daar met ’n nuwe motief begin is nie. Wat die skrywer seker beoog het, is om die beweegrede vir duur ontdekkingsreise te verstrek – hy/sy wou dus die motivering daarvoor verduidelik. Die sin moes dus gelui het: “Die motief is aangevoer dat ...”

3. By ’n werkgewer ’n dekade of drie, vier gelede het ons ’n interne personeelblaadje gehad waarin by geleentheid ’n boekbeskouing geplaas is. Die skrywer daarvan het die boek sterk aangeprys, maar toe afgesluit met die sinnetjie: “Helaas, lekker lees!” Klaarblyklik het hy gedink *helaas* beteken iets soos ‘ten slotte, heel laaste’.

Bogenoemde skrywer wat aangevoer het wat hy/sy moes aangevoer het, het skynbaar dieselfde foutiewe indruk gehad, want hy/sy skryf: “Magellaan was steeds op soek na die versteekte deurgang/seeweg en het *helaas* sy skepe deur ’n gevaarlike nou, kronkelende seestraat, vernoem tot die Straat van Magellaan, gelei.”

Indien hierdie keuse van Magellaan daartoe gelei het dat sy klompie skepe vergaan en hulle bemannings omgekom het, en ’n stelling te dien effekte op bostaande sin (effens aangepas) gevolg het, sou *helaas* wel gedeug het, want dan het die skrywer daarmee te kenne gegee dat dit jammer is dat Magellaan so ’n noodlottige besluit geneem het. Die konteks van die artikel maak dit egter duidelik (soos ook die feit dat die seestraat na Magellaan vernoem is) dat dit juis die teenoorgestelde is wat die skrywer bedoel.

Magellaan het naamlik verskeie mislukte pogings aangewend om ’n deurgang na die Stille Oseaan te vind en einde ten laaste deur die “gevaarlike, nou, kronkelende seestraat” sukses behaal het. Die skrywer kon verskeie ander stelwyses gebruik het, soos *op die ou end*; *uiteindelik*; *einde ten laaste*; *mettertyd*; *ten slotte* of iets dergeliks, maar ek raai dat hy/sy waarskynlik *oplaas* in gedagte gehad het. (Terloops, die verdringing van al die maniere waarop ons idiomaties “uiteindelik” of “per slot van rekening” kan sê, deur die gruwelike “op/aan die einde van die dag” en al die mutasies daarvan is nie net onnodig nie, maar werklik betreurenswaardig.)

Helaas, sê die WAT, kan “’n Uitroep van smart, leed, bekommering, droefheid, teleurstelling” wees wat ook bywoordelik gebruik kan word, en die HAT sê dié bywoord beteken ‘tot iemand se spyt’. Daarenteen beteken *oplaas* eenvoudig ‘eindelik, uiteindelik’.

As ’n mens dink aan watter belangrike rol die Afrikaanse pers in die vestiging, standaardisering en uitbouing van Standaardafrikaans gespeel het, is dit nogal kommerwekkend dat hedendaagse subredakteurs (die pers se taalversorgers) nie meer foute soos bogenoemdes raaksien en regmaak nie.

JD (TOM) McLACHLAN
tommc1@whalemail.co.za

BRONNE

- Buro van die Woordeboek van die Afrikaanse Taal (W.F. Botha [hoofred.]). 2014. *Elektroniese WAT: A tot skooi*. Stellenbosch: Buro van die Woordeboek van die Afrikaanse Taal.
Luther, J., Pheiffer, F. & Gouws, R.H. (reds.). 2015. *Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*. 6de uitg. Kaapstad: Pearson.